

ԾԱՂԿԱԶԱՐԴ (ԾԱՌԶԱՐԴԱՐ)

Հնագույն շրջանում հայ ժողովուրդն ունեցել է խնկենու, սոսու, կաղնու, չինարենու, ուռենու պաշտամունք՝ որպես տիեզերքի ներդաշնակության, անմահության, պտղաբերության, կենաց ծառի խորհրդանիշ: Մեր նախնիները Ատիս աստվածուհու տոնին նվիրված օրը, առավոտյան վաղ, արևից առաջ գնում էին սրբազան անտառ և ծիսակատարությամբ ծառից պոկում մի ճյուղ: Ծառը զարդարում էին շորի պատառիկներով, պտուղներով: Եղել է տոն, որը ժողովուրդն անվանել է Ծառզարդար, որը խորհրդանշել է գարնան գալուստը:

Աստվածաշնչի մեջ կարդում ենք. «Եվ Տեր Աստված արևելյան կողմը՝ Եդեմի մեջ, պարտեզ տնկեց՝ «Եդեմի պարտեզը», ու իր շինած մարդը հոն դրեց: Եվ Տեր Աստված պարտեզին մեջտեղը Կենաց ծառը՝ Բարին ու Չարը գիտենալու ծառն էլ բուսցուց»:

Քրիստոնեության շրջանում վերախմաստավորված կենաց ծառը նույնացվել է Աստվածածնի հետ, այն առնչվում է խաչի, խաչափայտի, դրախտի հետ:

Զատիկից մեկ շաբաթ առաջ Հիսուսը, ավանակի վրա նստած, իր աշակերտների հետ մտավ Երուսաղեմ: Ժողովուրդը նրան ցնծությամբ դիմավորեց. մարդիկ իրենց զգեստներն ու արմավենու ճյուղեր էին փռում Հիսուսի ոտքերի տակ և գոչում. «Օրհնություն և Դավթի Որդուն, օրհնյա՛լ է Նա, ով գալիս է Տիրոջ անունով: Խաղաղություն և երկնքում և փա՛ռք բարձունքներում»:

Ծաղկազարդը (Ծառզարդար) Մեծ Պասի նախավերջին կիրակնօրյա տոնն է: Այդ օրը եկեղեցիներում Ս. Պատարագ է մատուցվում, մարդիկ ուռենու բողբոջած ճյուղերն օրհնել են տալիս հոգևորականներին և տանում իրենց տուն: Ինչպես Պաղեստինում ձիթենիներն ու արմավենիները, այդպես էլ Հայաստանում տարվա այդ ժամանակ բողբոջում են ուռենիները, բարդիները: Ուռենու ճյուղերը խորհրդանշում են այն արմավենու ճյուղերը, որոնք հրեաները փռում էին Հիսուսի ոտքերի տակ, երբ նա մտնում էր Երուսաղեմ: Նորապսակ երիտասարդները, նշանված տղաները շաբաթ լույս կիրակի կեսգիշերին, արմատախիլ էին անում նոր բողբոջած ուռենիները, ճյուղերը զարդարում գույնզգույն լաթի կտորներով, թելի վրա շարված չամչահատիկներով, մրգերով, եռասայր մոմերով: Նրանք եկեղեցի էին շտապում: Առաջինը տեղ հասնողը խփում էր զանգը, մյուսները գնում էին քահանային արթնացնելու: Ողջ եկեղեցին զարդարում էին ուռենու բողբոջած ճյուղերով, մի մեծ կույտ ճյուղեր էլ դարսում էին կենտրոնում: Եկեղեցու մուտքը ամբողջովին «հավաքում» էին ծաղկե շրջանակով: Նշանված տղաները զարդարված ծառերով կանգնում էին իրենց հարսնացուների առաջ: Մերձավոր կանանցից մեկը ծառի վրա եռասայր մոմ էր վառում ու ընծաներ տալիս նշանվածներին: Այդ ընթացքում անչափահաս տղաներն ու պատանիները, ձեռքերին զանազան ինքնաշեն խաղալիքներ՝ ձեռեր, կարկաչաներ, ճոճանակներ պտտացնելով, աղմուկով էին լցնում եկեղեցին: Ճոճանակը ձեռքի թաթի չափ, կոթով մի տախտակ է, որի երկու կողմից թույլ կապած են մի-մի տախտակ, որոնք շարժելու, ճոճելու ժամանակ զարկվում են միջին տախտակին:

Կարկաչան բոնցքաչափ խորանարդ է, որ տախտակից է պատրաստվում: Տախտակներից մեկը կոթավոր է լինում, որից և բռնում էին ցնցելու համար: Մի քանի տախտակները վերջանում էին ելուստներով: Մեջը փայտե կամ այլ գնդիկներ էին լցնում, որոնք ցնցումների ժամանակ ձայներ էին հանում:

Ճեռը փայտե ատամնավոր գլան է՝ երկար կոթով: Գլանի երկու կողմերից տախտակներ են անցկացրած, որոնք միանում են ուրիշ երկու տախտակներով, գոտիներով: Մի ուրիշ բարակ տախտակ էլ մի ծայրով հենվում է գլանի ատամների վրա, իսկ մյուս ծայրով, անցնելով երկրորդ գոտիով, ամրանում է առաջի գոտու վրա: Գլանը պտտեցնելիս լեզվակն ընկնում է ատամից ատամ և սուր ձայն բարձրացնում:

Այդ գիշեր Քեսապում յոթը բուրավետ ծաղիկներ էին դնում ջրի մեջ, որ գիշերվա ընթացքում խիստ գորավոր պիտի դառնար: Այդ ջուրը կոչվում էր «Յութնյուս»: Կիրակի առավոտյան մի լաթի կտորի վրա յոթ շար շուկալ կար էին անում, յոթը թելերը ծայրում յոթ անգամ կապ գցում և լաթը նետում պարտեզ: Առավոտյան լվացվում էին «Յութնյուս»-ի ջրով:

Գալիս էր քահանան, հնչում էին եկեղեցու զանգերը՝ հրավիրելով ուշացածներին: Եկեղեցի եկողները շրջապատում էին ուռենու ծառերը, իրենց հետ բերած մումերը վառելով՝ կպցնում դրանց ճյուղերին և, հարյուրավոր մումերի պայծառ լույսի տակ, կեսգիշերին սկսվում էր ուռենու ճյուղերն օրհնելու ծեսը: Այդ գիշեր, հաճախ, ողջ Մեծ պասի ընթացքում առաջին անգամ, նախնական համաձայնությամբ, նոր զույգերի նշանադրություն էր կատարվում: Եկեղեցում տղայի մայրը ընտրած աղջկա մատին մատանի էր դնում, գլխին՝ գլխաշոր գցում, որից հետո վերջինս նշանված էր համարվում: Օրհնված ճյուղերով և վառված մումերով մարդիկ շտապում են գերեզմանատուն, մումերն ամրացնում իրենց հանգուցյալի գերեզմանաքարին, իսկ օրհնված ճյուղերը տանում էին տուն: Այդ ճյուղերին վերագրվում էր չարխափան, առատացնող գորություն: Մի մասը գցում էին այլուրի ու ցորենի ամբարների մեջ, իսկ մի մասն էլ՝ հացահատիկի հորերի մեջ, որ այդ տարին առատ բերք լինի, լցվեն ամբարներն ու հորերը: Թեթևակի խփում էին անասուններին, դրանցով հյուսված օղակի միջով անցկացնում էին հավերին, որ գեր լինեն: Խփում էին միմյանց մեջքին ու ասում. «Մեջքը տեղը, կամքը տեղը», «Քամու տեղ, սրտի դեղ»,- հուսալով, որ հիվանդությունները կանցնեն:

Այդ օրը բոլորը պիտի հատիկ ուտեին, նվիրաբերեին տուն այցելող երեխաներին: Տանտիկիները մեծ քանակությամբ խաշած ցորենից, սիսեռից, չամիչից ու շաքարահատիկներից «հատիկ» էին պատրաստում: Երեխաները՝ երկու-երեք հոգով, երբեմն՝ ավելի մեծ խմբով, ճեռեր ճռռացնելով, կարկաչաներ, ճոճանակ շրխկացնելով, օղակած ուռենու ճյուղեր, մի-մի դույլ ու տոպրակ առած՝ շրջում էին տնետուն, ծաղկազարդի երգեր երգում և որպես պարզև ձու ու հատիկ ստանում: Բասենում, օրինակ, երգում էին.

Կարկաչա, կարին քյաչա,
Սև եզան սև սամոդա,

Կարմիր կովը շատ եղ կուտա,
Ով որ ընձի հավկիթըմ տա՝
Աստված իրեն հազար թող տա:

Մակվեցիները երգում էին.

Կարկաջա, կարինկաջա,
Սև եզան սև սամաթեռ,
Կարմիր եզան օղն ու կոճակ,
Ով որ չտա իմ երկու ձուն,
Մուկն ու կատուն՝ իրենց թթուն,
Ով որ կտա իմ երկու ձուն,
Աստված պահե իր փեսացուն:

Աշտարակում հայտնի Ծաղկազարդի երգն էր.

Անակ, անակ, ճոճանակ,
Աստծո դուռը բանանք,
Մտնենք ժամ անենք,
Դուրս գանք, պատարագ անենք,
Չալ եզը մորթենք, մատաղ անենք,
Պոզերը չարդախ անենք,
Միջին նստենք, քյարգահ անենք,
Մատաղ սիրողը երկու ձու տա,
Զատկին խաղանք, քեֆ անենք,
Մինն ինձի, մինն իմ ընկերին,
Ով որ տա՝ զիզի բարձին նստի,
Ով չտա՝ չոր քարին նստի:

Շրջում էին այնքան, մինչև դույլերը ձվով լցնեին: Փոխարենը տալիս էին օրհնված ուռենու մեկական ճյուղ:

Ալեքսանդրապոլում երգում էին.

Ճրո, ճրո, ճրչեռնակ.

Ասծո հալալ պիպեռնակ,

Ընկերս ընկավ ծովը,

Ծովեն ելավ ծիրանա,

Խունկ առեք, մոմ առեք,

Տասներկու պատարագ արեք,

Իմ կարմիր հավին հավկիթը դուրս բերեք,

Ով որ բերե՝ շեն մնա,

Ով չբերե՝ հավի փորին դեմ կենա:

Բալուում խաղում էին ծաղկազարդին բնորոշ խաղ: 10 – 12 տարեկան տղաները նախապես հավաքում էին ուռենու կամ բարդու երկար ձողեր, կարմիր ներկում դրանք: խաղացողներից մեկը իր ձողը շեղակի դեմ էր անում պատին, մյուսն իր ձողով հարվածում էր: Կոտրվածը հաղթողին էր բաժին ընկնում: Առավոտից երեկո խաղացողների հարվածների ձայնն էր լսվում և հաղթողների հաղթական գոչունները: Կոտրվածները պահում էին Ջատիկի թանապուրի տակ այրելու համար:

Այնուհետև Մեծ պասի ավարտին մնում էր մեկ շաբաթ, որը կոչվում էր «Ավագ կամ Մեծ շաբաթ»: Այդ օրերին եկեղեցին հիշատակում է Հիսուսի երկրավոր կյանքի վերջին ընթրիքը, մատնությունը, չարչարանքը, խաչելությունն ու թաղումը: Մրան զուգահեռ հասարակ ժողովուրդն ուներ իր արարողությունների կարգը: Ավագ շաբաթվա օրերից յուրաքանչյուրն ուներ իր անունը և, ըստ այդմ, իր բնորոշ դեմքը:

Հուշիկ, հուշիկ երկուշաբթի,
Երեքշաբթի՝ քարքաշիկ,
Չիք չորեքշաբթի
Ավագ հինգշաբթի,
Հուդայի ուրբաթ,
Ջատիկի շաբաթ,
Ախարի կիրակի,
Երկուշաբթի՝ մեռելոց,
Կանաչ – կարմիր կիրակի:

Երկուշաբթին ջրաղացպանների օրն էր: Այդ օրը բոլորը պիտի ցորեն աղային: Ավագ երկուշաբթին խորհրդանշում է արարչության երկրորդ օրը, երբ Աստված ջրերը բաժանեց միմյանցից և արարեց երկնքի հաստատությունը: Այդ օրը խորհրդանշում է նաև երկրորդ շրջանը, երբ ապականվեց ամբողջ տիեզերքը, և միայն Ենոքը հաճելի եղավ Աստծուն ու երկինք փոխադրվեց (Ծննդ. Ե 21-24):

«Այս օրը Քրիստոսն անիծեց անպտուղ թզենին, և սա իսկույն չորացավ (Մատթ. ԻԱ 18-22): Անպտուղ թզենին օրինակն է ճշմարիտ հավատք ու բարի գործեր չունեցող մեղավորների, ովքեր պատժվելու են վերջին օրը աստվածային հրամանով»:

Երեքշաբթին հիմար – իմաստունի վիճակը քաշելու և խնցի հարելու օրն էր: Մարդիկ շտապում էին եկեղեցի՝ գուշակելու իրենց մտադրությունը: Տասը թղթակտորներից հինգի վրա գրվում էր «իմաստուն», հինգի վրա՝ «հիմար» բառերը: Տասը երեխա վերցնում էին մեկական թուղթ: Մտքում որևէ իդձ պահած անձինք նախապես ընտրում էին երեխաներից որևէ մեկին: Եթե իր ընտրած երեխային ընկնում էր

«հիմաստուն» բառը, ուրեմն նշանակում էր իդձի իրականացում, իսկ «հիմար»-ի դեպքում՝ տապալում:

Կանայք առավոտից երեկո խնոցի են հարել: Այդ օրն այնքան խնոցի է հարվել, որքան չի հարվել Մեծ պասի անցած բոլոր օրերին: Պատրաստված կարագի մի մասը, անալի թողնելով, պահել են կճուճներում, որ հինգշաբթի օրը օրհնել տան, այլապես կովերը կաթից կկտրվեն:

«Ավագ երեքշաբթին պատկերն է արարչության երրորդ օրվա, երբ Աստված երկրի վրա դալար բույսեր և պտղատու ծառեր աճեցրեց: Աստված զգալի (նյութական) ծառերի հետ միասին տնկեց նաև իմանալի (հոգևոր) ծառեր՝ արդարների ու սուրբ մարգարենների դասերը, ինչպես վկայում է Պողոսը. «Աստված ընտրեց մեզ Քրիստոսի միջոցով նախքան աշխարհի արարումը» (Եփես. Ա. 4):

Ավագ երեքշաբթին նաև երրորդ ժամանակաշրջանի խորհուրդն ունի, երբ ջրհեղեղը ողողեց ամբողջ աշխարհը, և Աստված մարդկանց լեզուները խառնելով՝ նրանց տարածեց աշխարհով մեկ (Ծննդ. Է - ԺԱ)»:

Չորեքշաբթի հիմնովին մաքրել են տները, ամեն վատ, չար, պիղծ, հիվանդություն, կեղտ «չիք են արել»: Շուշեցի աղջիկները այդ օրը խաշխաշ հարելու քարը գետնին են քսել ու ասել.

Չիք, չիք, մուկը չիք,

Չիք, չիք, լուն չիք,

Չիք, չիք, կարիճը չիք,

Չիք, չիք, չարակամը չիք,

Չիք, չիք, հիվանդությունը չիք,

Չիք, չիք, օձը չիք...

Զանգեզուրում չիքը հարց ու պատասխանի ձևով էր արվում: Նախ՝ ամբողջ տունը դատարկել են, ապա կանանցից մեկը, քարը ձեռքն առած, բարձրացել է կտուրն ու երդիկի մոտ կանգնել, իսկ մյուսը՝ տան ներսում՝ երդիկի տակ: Տանիքին կանգնածը քարը տանում էր բերում երդիկի շուրջն ու հարցնում.

- Աղամ, աղամ...ի՞նչն աղամ:
- Մուկն աղա:
- Աղամ, աղամ...ի՞նչն աղամ:
- Քունջ ու պուջախի տակերն աղա...

Մարդիկ հմայական արարողությամբ ձգտել են ոչնչացնել չարը, անցանկալին:

«Այդ օրը հիշատակն է արարչության չորրորդ օրվա, երբ Աստված լուսատուներ դրեց երկնքի հաստատության ներսում և դրանով տվեց Արդարության Արեգակի՝ Քրիստոսի ծննդյան ավետիսը: Ավագ չորեքշաբթին նաև պատկերն է չորրորդ ժամանակաշրջանի, երբ Աբրահամը ստացավ Իսահակի ծննդյան ավետիսը (Ծննդ. ԺԸ), հրեաները

Եզիպտոսից դուրս եկան (Ելք. ԺԲ - ԺԴ), Վկայության խորանը պատրաստվեց (Ելք. ԻԵ - ԻԷ), և Իսրայելի որդիներն Ավետյաց երկիր փոխադրվեցին (Հեսու Ա - ԺԹ):

Ավագ չորեքշաբթի օրը հիշատակն է նաև Տիրոջ մատնության, որ կատարվեց Նրա աշակերտ Հուդայի կողմից՝ քահանայապետերից ստացած 30 արծաթի դիմաց (Մատթ. ԻԶ 14-16)»:

Ավագ հինգշաբթի այգեպանները, վերցնելով կացինը, այգի են մտել և, վատ բերք տվող ծառերի բնին կացնի բույս կողմով երեք անգամ հարվածելով, վախեցրել. «Բար ես տալու, տուր, թե չէ՝ կկտրեմ»:

Առավոտյան, ի հիշատակ Քրիստոսի ու իր տասներկու աշակերտների խորհրդավոր ընթրիքի, եկեղեցում պատարագ է մատուցվել: Երեկոյան եկեղեցում ոտնվալյի արարողություն է կատարվել՝ ի հիշատակ Քրիստոսի ձեռքով իր աշակերտների ոտքերը լվանալու արարողությանը: Օրհնվել է յուզը, որը ձեռքին պահած տարել են տուն՝ յուզի պուլիկի, խնոցու մեջ գցելու, կովի պտուկներին քսելու՝ վերջինիս կաթնատվությունն ու յուզի առատությունը ապահովելու ակնկալիքով: Ժամերգությունից հետո տեղի է ունեցել նաև Քրիստոսի չարչարանքի ու խաչելության ծիսական արարողությունը, որն հայտնի է «Խավարում», «Խավարման գիշեր», «Սգի գիշեր» անուններով: Եկեղեցում 13 մոմեր են վառել, ապա՝ գույգ-գույգ մարել՝ Ավետարանը կարդալու, շարականներ երգելու ընթացքում: Միայն մեկը՝ մեջտեղի մոմն է վառված մնացել՝ խորհրդանշելով մենակ մնացած Քրիստոսին:

Հինգշաբթի գիշերը դարբինները, մի ոտքի վրա կանգնած, բոլորովին լուռ, մինչ այդ յոթ ամրոցի դռներից հավաքած երկաթի կտորտանքներից փոքրիկ մատանիներ, ապարանջաններ, հմայիլներ(ուրբաթարուրթ) են շինել՝ հաջորդ օրը եկեղեցու դռանը կանգնած՝ անխոս վաճառելու նպատակով:

Ավագ հինգշաբթի օրը նաև Չատկի ձվերը ներկելու օրն էր: Ներկում էին առայժմ սահմանափակ թվով ձվեր, ընտանիքի անդամների թվին հավասար կամ յոթ հատ, դրանցով պիտի թաթախվեին, իսկ բուն Չատիկի համար նախատեսվող հսկայական քանակությամբ ձվերը պիտի ներկվեին - եփվեին շաբաթ օրը: Ներկում էին միայն կարմիր գույնով: Շատ տեղերում հավատում էին, որ Չատկի հինգշաբթի օրը ներկած ձու ուտողների ատամները չեն ցավի:

«Ավագ հինգշաբթի օրը պատկերն է արարչության հինգերորդ օրվա, երբ Արարիչը ստեղծեց ձկներին ու թռչուններին»:

Այս օրն ունի նաև հինգերորդ ժամանակաշրջանի խորհուրդը, երբ Իսրայելի զավակները կերան զատկական գառը, մկրտվեցին ամպի ու ծովի մեջ, անապատում կերան երկնքից իջած մանանան և ըմպեցին վիմաբուխ աղբյուրից (Ելք. ԺԲ, ԺԴ, ԺԶ, ԺԷ):

Ավագ հինգշաբթի օրը Տերը գալիս է Վերնատուն, որը Եկեղեցու օրինակն է, այնտեղ ուտում զատկական գառը, լվանում է Իր աշակերտների ոտքերը (սրա հիշատակն ենք նշում եկեղեցում այս օրը կատարվող Ոտնվա արարողությամբ, որի վերջում հավատացյալներին օրհնված յուզ է բաժանվում հիվանդությունների պարագային գործածության համար), նրանց հաղորդ դարձնում Իր Մարմնին ու Արյանը՝ այսպիսով

հաստատելով սուրբ Պատարագի խորհուրդը, իսկ գիշերը ելնում է Ձիթենյաց լեռ, Իր աստվածային գլուխը գետին խոնարհելով՝ աղոթում Հորը և ձերբակալվում (Մատթ. ԻԶ 17-46): Տերը նախ լվաց աշակերտների ոտքերը, ապա տվեց Իր Մարմինն ու Արյունը՝ կամենալով նախ սրբել նրանց ադամական մեղքից և հետո տալ սուրբ Խորհուրդը:

Ավագ հինգշաբթի օրը, երբ Տերը Վերնատանը նստեց Իր աշակերտների հետ, խորհրդանշում է Քրիստոսի՝ Իր փառքի աթոռին նստելն Իր տասներկու աշակերտների հետ:

Ավագ հինգշաբթի երեկոյան եկեղեցիներում կատարվում է Խավարման արարողությունը, որն արդեն վերաբերում է Ավագ ուրբաթի խորհրդին՝ Տիրոջ ձերբակալությանը, չարչարանքներին, խաչելությանն ու մահվանը, և Խավարում է կոչվում այն պատճառով, որ Հիսուսի խաչելության ժամանակ արևը կեսօրին խավարեց մինչև ժամը երեքը, երբ Հիսուսը հոգին ավանդեց (Մատթ. ԻԷ 45-50)»:

Ուրբաթ օրը, ըստ եկեղեցական տոնացույցի, Քրիստոսի խաչվելու օրն է, ուստի սգի օր էր: Ավագ ուրբաթ պատարագ չի մատուցվել, որովհետև այդ օրը Քրիստոսն ինքը պատարագվեց (գոհաբերվեց): Եկեղեցում ճաշու վեցերորդ ժամին հանդիսավոր թափորով կատարվել է Քրիստոսի խաչելության կարգը, իսկ երեկոյան՝ թաղման կարգը: Ի նշան սգի՝ ուրբաթ օրը մարդիկ չեն լվացվել, ի հիշատակ Քրիստոսի չարչարանքի՝ ոչ միայն այս, այլև մնացյալ ուրբաթ օրերն էլ պաս են պահել:

Վաղ առավոտյան բոլոր հայ դարբինները, առանց խոսելու, գնում էին դարբնոց և երեք կամ յոթ անգամ մուրճով հարվածում զնդանին, որ Արտավազդի շղթաները հաստանան և նա չկարողանա դուրս գալ քարանձավից ու քանդի, տակնուվրա անի աշխարհը:

Դարբիններն ու ոսկերիչները այդ օրը նաև մեծ քանակությամբ չարարգել նշաններ էին պատրաստում, որոնք հայտնի էին «ուրբաթաթուր» և «անժմի» անունով: Դրանք մեծ մասամբ երկաթե փոքրիկ օղեր, մատանիներ, ապարանջաններ էին, որոնք մայրերը գնում էին իրենց զավակներին չար աչքից զերծ պահելու համար և կարմիր-կանաչ թելերով կարում նրանց բաճկոններին, հագցնում մատին, կախում օրորոցներից: Միննույն ժամանակ շորերի մեջքին, վերնաշապիկի վրա թելերով ճյուղանման նախշակարել են, իսկ կտորներով՝ խաչ կարել: Մարդիկ գույնզգույն թելեր կամ կտորներ են տարել եկեղեցի, օրհնել տվել: Եվ այս բոլորը նրա համար, որ ազատվեն չարից, փորձանքից, հեռու մնան չար աչքից, կայծակից:

Ուրբաթ գիշերը եկեղեցում էին անցկացնում, սգո, տառապանքի, լացի ու վշտի մթնոլորտում:

«Ավագ ուրբաթը խորհրդանշում է արարչության վեցերորդ օրը, երբ Աստված հողից արարեց Ադամին, Իր պատկերով ու նմանությամբ, իսկ հետո ստեղծեց Եվային և նրանց դրեց Դրախտում: Ուրբաթ օրը Ադամն ու Եվան կերան արգելված պտուղը, մերկացան փառքից, և Տերն անեծքով պատժելով մարդուն՝ արքայեց Դրախտից:

Վեցերորդ ժամանակաշրջանում Աստված սուրբ Կույսի անարատ արգանդում դարձավ կատարյալ Մարդ՝ հոգով, մտքով ու մարմնով, ոչպեսզի կատարի տնօրինական

գործերը: Ավագ ուրբաթ օրը, ինչպես արդեն նշվեց, Տերը Հուդայի մատնությամբ ձերբակալվեց, ծեծի ու ծաղրի ենթարկվեց և ապա, Իր վրա վերցնելով Ադամի անեծքն ու դատապարտությունը, խաչի վրա մեռնելով, բացեց Իր կողը, և կողից բխած ջրով լվաց մարդու մեղքերը, իսկ բխած արյամբ մեզ գնեց չարի ծառայությունից (Մատթ. ԻԶ 47 - ԻԷ 56): Եվ ինչպես Ադամի կողից ստեղծվեց նրա կինը՝ Եվան, այդպես էլ Տիրոջ կողից ելավ Նրա հարսը՝ Եկեղեցին: Այսօր թեպետ ուրախություն է հոգիների համար, քանի որ Քրիստոսի չարչարանքներով մեր հոգիներն ազատվեցին դժողքից, սակայն մարմնապես սուզ է ու տրտմություն»:

Ըստ եկեղեցու

Զատիկին նախորդող շաբաթը կոչվում է Ավագ (մեծ) շաբաթ, որտեղ ամփոփված է Հիսուս Քրիստոսի երկրային կյանքի ամենակարևոր շրջանը՝ ուսուցումները, չարչարանքները, մահն ու հարությունը:

ԱՎԱԳ ԵՐԿՈՒՇԱԲԹԻ՝ Նվիրված է երկնքի ու երկրի արարչագործությանը: Այս օրը մենք հիշում ենք անպտուղ թզենու առակը, երբ Հիսուս թզենու վրա բացի տերևներից ոչինչ չտեսնելով՝ անիծեց ասելով՝ «Այսուհետև քեզանից հավիտյան պտուղ թող չլինի»: Հիսուս այս առակով ցույց է տալիս բոլոր նրանց, ովքեր զարդարված են արտաքին բարեպաշտությամբ, սակայն չունեն այդ բարեպաշտության հոգևոր պտուղը՝ բարի գործերն ու ողորմածությունը և այլաբանորեն՝ պտղից, մարդկային բարի գործերից և առաքիներություններից զուրկ մարդը կպատժվի թզենու օրինակով:

ԱՎԱԳ ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ՝ Նվիրված է տաս կույսերի առակին: Տաս կույսերն իրենց լապտերները առած, փեսային ու հարսին դիմավորելու դուրս եկան: Նրանցից հինգը հիմար էին, իսկ մյուս հինգը՝ իմաստուն: Հիմարները լապտերները վերցրին, բայց իրենց հետ բավարար ձեթ չվերցրին: Իսկ իմաստունները ունեին բավարար ձեթի պաշար: Փեսան ուշանում էր, ուստի կույսերը քուն մտան: Կեսգիշերին ձայն լսվեց. «Ահա փեսան եկավ»: Իմաստուն կույսերը պատրաստ էին պահել իրենց լապտերները և փեսայի հետ հարսանիքի սրահը մտան ու դուռը փակվեց: Եկեղեցու հայրերը այլաբանական, խորհրդաբանական իմաստներ են տվել այս առակին. փեսան Քրիստոսն է, և հարսանիքի սրահը՝ երկնքի արքայությունը, որին արժանանում են իմաստունները, ովքեր ժամանակին բավարար չափով ձեթով, այսինքն՝ ողորմության բարի գործերով են լցնում իրենց լապտերները: Ավագ երեքշաբթին մի ներքին ընդհանրությամբ կապված է նախորդ օրվա հետ. ակնարկում է, որ մեր առաքինի գործերի պտուղներով հոգեպես պետք է պատրաստ լինենք Քրիստոսի երկրորդ գալստյանը, այլապես կչորանանք թզենու պես և երկնքի արքայությունից դուրս կմնանք հիմար կույսերի նման: Ավագ երեքշաբթի երեկոյան ժամերգության ընթացքում աստյան են դուրս գալիս տասը մանուկներ՝ խորհրդանշելով տասը կույսերին և իրենց ձեռքին պահելով մոմեր՝ հինգը վառվող, իսկ հինգը՝ հանգած: Վառվող մոմերը խորհրդանշում են հավատքի լույսը, Աստծո պատվիրաններն աջքի առաջ ունենալը և գործելը՝ ըստ Ավետարանական պատգամի՝ «Քո խոսքը ճրագ է իմ ոտքերի համար»:

ԱՎԱԳ ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ՝ Օծում և մատնություն: Այսօրը հիշատակում ենք այն մեղավոր կնոջը, ով թանկագին յուղով օձեց Քրիստոսի գլուխը, ինչը խորհրդանշեց Քրիստոսի մոտալուտ մահը: Առաքյալները մեղադրեցին այդ կնոջը՝ յուղը վատնելու համար: Իսկ Հիսուսը նրանց պատասխանեց. «Ինչո՞ւ եք նեղություն տալիս այդ կնոջը, նա իմ հանդեպ մի բարի գործ կատարեց. աղքատներին ամեն ժամ ձեզ հետ ունեք, իսկ ինձ միշտ ձեզ հետ չեք ունենա: Իմ մարմնի վրա այդ յուղը թափելով՝ նա իմ թաղվելը կանխանշեց»: Օծման այս դեպքին հաջորդեց Հուդայի՝ Հիսուսին մատնելու վճիռը, ով երեսուն արծաթով ու համբուրելով մատնեց իր ուսուցչին: «Այն ժամանակ տասներկուսից մեկը՝ Հուդա Իսկարիոփտացին, գնաց քահանայապետի մոտ ու ասաց. Ի՞նչ կկամենայիք ինձ տալ, որ ես նրան ձեզ մատնեմ»: Եվ նրանք երեսուն արծաթ դրամ խոստացան Հուդային:

ԱՎԱԳ ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ՝ Առավոտյան մատուցվում է Սուրբ Պատարագ՝ ի հիշատակ վերջին ընթրիքի ժամանակ Քրիստոսի կողմից հաղորդության խորհրդի հաստատման: Պատարագը իմաստավորվում է մարդկանց փրկության համար, Քրիստոսի զոհաբերությամբ՝ խաչվելով, իր արյունը հեղելով և հաղորդության խորհրդի կատարումով, որը սուրբ սեղանի վրա օրհնված և պատարագված հացն ու գինին են: Որոնք Հիսուսի խորհրդանշական մարմինն ու արյունն են՝ հոգևոր սնունդը մարդկանց համար:

Ավագ հինգշաբթի երեկոյան կատարվում է ոտնվալի արարողությունը: Վերջին ընթրիքից հետո Հիսուս ծնկի եկավ իր աշակերտների առջև ու ծառայաբար լվաց նրանց ոտքերը: Եկեղեցու հայրերը մի գեղեցիկ համեմատություն են կատարում. Ինչպես Ադամը պտուղը ճաշակելու համար նախ ոտքերով ընթացավ, քայլեց դեպի ծառը, Քրիստոսն էլ, մարդ արարածի քայլերը դեպի երկնքի արքայություն ուղղելուց առաջ, նախ աշակերտների ոտքերը լվաց:

Այս օրը բարձրաստիճան հոգևորականի կողմից, խորանում՝ յուղի օրհնության և տասներկու մանուկների ոտնվալի արարողություն է կատարվում: Արարողություններից հետո այդ օրհնված յուղը բաժանվում է մարդկանց, որը օգտագործում են հիվանդությունների դեպքում կամ խառնում տանն ունեցած յուղին:

Ավագ հինգշաբթի երեկոյան կատարվում է նաև խավարման արարողությունը. խաչելությունից առաջ Հիսուսի գլխին փշե պսակ դրեցին, ծաղրեցին, անարգեցին ապա խաչեցին, ծարավը հագեցնելու համար ջրի փոխարեն լեղի տվեցին ու մեռնելուց հետո էլ տեգով խոցեցին: Արարողությունը սկսվում է այսպես. խորանի վրա վառվում են տասներկու մոմերը, մեկ հատ մեծ՝ նրանց միջև, որը խորհրդանշում է Քրիստոսին: Այդ ընթացքում ավետարաններից կարդացվում են յոթ հատվածներ, որոնք բովանդակում են Հիսուսի՝ Գեթսեմանիի պարտեզում աղոթելը, Հուդայի մատնելը, Հիսուսի՝ ամբոխի ձեռքը հանձնվելը, անարգվելը, Պետրոսի ուրանալն ու զղջալը: Ապա ամեն ավետարանի ընթերցումից հետո հանգցնում են խորանի տասներկու մոմերից երկուսը և վերջում մնում է մեկը, որն էլ խորհրդանշում է առաքյալների Քրիստոսին մենակ թողնելն ու լքելը:

ԱՎԱԳ ՈՒՐԲԱԹ՝ Այս օրը եկեղեցին հիշատակում է Քրիստոսի չարչարանքները, խաչելություն ու թաղումը: Այս օրը առավոտյան կատարվում է նաև խաչելության կարգ, հավատացյալները եկեղեցում պատրաստում են Քրիստոսի խորհրդանշական գերեզմանը՝ զարդարված ծաղիկներով, երեկոյան կատարվում է թաղման կարգ և հանդիսավոր թափոք, որն էլ խորհրդանշում է Քրիստոսի թաղումը: Եվ ապա այդ գերեզմանի ծաղիկները բաժանվում են մարդկանց:

ԱՎԱԳ ՇԱԲԱԹ՝ Շաբաթ երեկոյան կատարվում է Չատիկի՝ Սուրբ Հարության ճրագալույցի պատարագ, երբ տրվում է Քրիստոսի Հարության ավետիսը, որով և ավարտվում է Մեծ պահքը: Ճրագալույցի պատարագով սկսվում է Հարության տոնը, իսկ կիրակի օրը Չատկական պատարագով այն վերածվում է համընդհանուր տոնախմբության: Հիսուսն իր մահով հաղթեց մահվանը, մեզ՝ մարդ արարածներիս փրկության համար: Երբ Չատկական պատարագին լսում ենք «Քրիստոս Յարեաւ ի մեռելոց» ավետիսը, մենք էլ մեր ձայնը բարձրացնենք, պատասխանելով՝ Օրհնեալ է Յարութիւնն Քրիստոսի:

Ավագ շաբաթվա արարողակարգերի մասին կարող եք տեղեկանալ նաև http://www.qahana.am/?ln=am&page=spiritual_library_item&id=483 կայքից

«Չատկի շաբաթ, կարմիր հավկիթ, կարմիր արև, կանաչ են սար ու ձորեր»

Ավագ շաբաթ օրը առավոտյան Պատարագի ընթացքում՝ «Քրիստոս հարեալ ի մեռելոց» բառերը լսելուն պես երեխաները ճռռացրել են ճոխկները՝ չար ոգիներին փախցնելու նպատակով: Ոմանք էլ հենց տեղում՝ եկեղեցու մեջ, մաքրել են իրենց բերած ձվերն ու կերել, այսինքն՝ բերանն այստեղ են առաջին անգամ ձվով օժել: Պատարագից հետո Տերնդեզից ու Ծաղկագարդից պահպանած ճյուղերով վառել են թոնիրները և Չատկի սեղանի համար կերակուրներ պատրաստել, կարմիր ներկել Մեծ պասի ընթացքում հավաքած ձվերը, որից հետո տեղի է ունեցել Ս. Չատկի նախատոնակը: Մեծ պասն ավարտված է: Ընտանիքը հավաքվել է Չատկի սեղանի շուրջը, ուր ձու, ձկնեղեն, յուղեղեն կերակուրներ, աղ ու հաց և ծիսական այլ կերակուրներ ճաշակելով՝ լուծել են պասը:

Շաբաթ օրը ճրագալույց է՝ ճրագներ վառելու արարողություն: Եկեղեցում երեկոյան տրվող արարողությունը սովորականից շուտ է սկսվում, որպեսզի այն լույսով ավարտվի: Ս. Ծննդի ճրագալույցի արարողությանը նման կարգով կարդացվում են հատվածներ Ս. Գրքից, և ապա մատուցվում է Ս. Պատարագը: Արարողության ժամանակ բոլորի ձեռքերին վառվող մոմեր են լինում:

Չատկի շաբաթ օրը պոկել են երդիկից կախված Ակլասիզի վերջին՝ յոթերորդ փետուրը, պասը լուծելուց հետո մեծով-փոքրով ներկած ձվեր են կովեցրել: Երեկոյան երիտասարդները, երեխաները շրջել են տնետուն, «Ավետիս» երգել, Քրիստոսի հրաշափառ հարությունը ավետել:

Ավետիք, ձեզ ավետիք,
Ձեզ ու մեզ մեծ ավետիք,

Քրիստոնեյք, արթուն կացեք,
Քրիստոս հարեյալ ի մեռելոց:

Այնթափցիները, որոնք փետրագարդ սոխը կոչում էին Խուլուճիկ, Մեծ պասի վերջին օրը այն թաթախում էին մաճնի մեջ և նետում տանիքը: Ըստ նրանց պատկերացումների, սոխը դառնում էր մկաններ, խոփվը՝ թներ, ինքը՝ Խուլուճիկն ամբողջովին՝ թռչում, որ թռչում - գնում էր՝ հաջորդ տարին վերադառնալու պայմանով:

Շաբաթ գիշերը, տարվա բոլոր շաբաթ օրերի նման, տան ճրագը վառ են պահել, որ սովորաբար այդ օրն իրենց այցելող հարագատ ննջեցյալների հոգիները մթության մեջ չլինեն: Այդ օրը նույնիսկ լվացք չեն արել, որ ննջեցյալների խմելու ջուրն անգամ չպակասի: Ճռռացրել են ճռիկները՝ չար ոգիներին փախցնելու նպատակով:

«Այս օրը պատկերն ու օրինակն է արարչության յոթերորդ օրվա, երբ Աստված հանգստացավ Իր բոլոր գործերից: Աստված վեց օրում արարեց ժամանակավոր ու ապականության ենթակա աշխարհը, իսկ յոթերորդ օրը՝ սրբերի հանգիստը: Անցած օրերն Աստված պատվեց արարչությամբ, իսկ այս օրը՝ օրհնությամբ ու սրբությամբ:

Վեցերորդ ժամանակաշրջանում Փրկիչը եկավ կամավորապես չարչարվելու: Այս մեծախորհուրդ շաբաթ օրը հիշատակվում են Տիրոջ թաղումը և հանգիստը գերեզմանում (Մատթ. ԻԷ 57-61): Այս օրը Հիսուսը մարդկանց հոգիների չարչարանքների տունը՝ դժոխքը ավերեց և բացեց հանգստյան տունը՝ Դրախտը:

Իսկ յոթերորդ ժամանակաշրջանի հասնելուն պես Տերը կրկին պիտի գա և արդարներին շնորհի աշխարհի սկզբից նրանց համար պատրաստված արքայությունը՝ հավիտենական հանգիստը:

Թեև Տիրոջ թաղման հիշատակի օրը Ավագ շաբաթն է, սակայն թաղման գլխավոր արարողակարգը կատարվում է Ավագ ուրբաթ երեկոյան:

Իսկ Ավագ շաբաթ օրվա երեկոյան կատարվում է սուրբ Զատիկի ճրագալույցի արարողությունը՝ այսպիսով եզրափակելով «Տիրոջ չարչարանքների շաբաթը և ավետելով Նրա հարությունը մեռելներից»:

ԶԱՏԻԿ

Հիսուս Քրիստոսի հրաշափառ հարությունը եկեղեցու գլխավոր տոներից է: Աստծո Որդին իր արյունը հեղեց աշխարհի և մեղավոր մարդկանց փրկության համար, խաչվեց, թաղվեց և երրորդ օրը հարություն առավ:

Հայոց տոների շարքում Զատիկը բնության զարթոնքը խորհրդանշող ամենամեծ ու ամենասպասված տոնն է, որը եկեղեցական օրացույցով (325թ. Նիկիայի տիեզերածոդովի որոշմամբ) կատարվում է զարնան գիշերահավասարից և լուսնի լրումից հետո եկող առաջին կիրակին: Այն շարժվում է 35 օրերի միջև՝ մարտի 22 -ից մինչև ապրիլի 25 -ը:

Զատիկ բառին տրվում են տարբեր ստուգաբանություններ: Որոշ ուսումնասիրողներ այն նմանեցնում են հրեաների Պասեքի հետ (Պասեքը, որ նշանակում

է էլք, հրեաների ամենասիրված տոնն է և խորհրդանշում է Եգիպտոսից դեպի Ավետյաց երկիր նրանց էլքը): Տոնի առաջին և ամենամեծ խորհուրդը բնության զարթոնքի, տարվա եղանակների գատվելու, որոշվելու, բաժանվելու գաղափարն է: Չատվել բառն այստեղ խորհրդանշում է ոչ միայն տարվա եղանակների գատումը, այլ նաև բնության գույների գատումը, բաժանումն ու տարբերակումը համընդհանուր գորշությունից, միապաղաղությունից: Հարություն առած բնությունը զարդարվում է կանաչով, ծառ ու ծաղկով, հողը ծածկվում է գույներով, ծաղկում են ծիրանենիները, խնձորենիները, տանձենիները, դեղձենիները... Հարության տոնի հետ միաժամանակ վերադառնում են չվող թռչունները՝ արագիլը, ծիծեռնակն ու սարյակը:

Չատիկ բառի մյուս մեկնաբանությունը ազատվել իմաստն ունի: Բացի վերոհիշյալ խորհրդից, այսինքն՝ ձմռան երկար թագավորությունից բնության ազատվելուց, հավանաբար այն նշանակել է նաև Մեծ Պասը ավարտելու, դրա խստություններից ազատվելու իմաստը, երբ մարդիկ քառասնօրյա պատվ մաքրագործելով հոգին ու մարմինը, վերջապես իրավունք են ստանում օգտվելու երկար սպասված, կենդանական ծագում ունեցող կերակուրներից: Այդ է պատճառը, որ գրպաններում մի-մի ձու դրած, նրանք գնում էին ժամերգության և, ավարտվելուց անմիջապես հետո, ուտում ձուն:

Չատկական ձուն «օրինակն է բոլոր աշխարհի, և ինչպես որ իմաստուններն ասում են՝ դրսի կեղևն նմանում է երկնքին, մզղաձևը՝ օդին և սպիտակուցը՝ ջրին, դեղինն էլ երկիրն է, այսինքն՝ մեջը» (Թորգոմ վարդապետ): Գրիգոր Տաթևացին էլ նման միտք է արտահայտել ձուն կարմիր ներկելու մասին. «Միայն Չատիկին ենք ձուն կարմիր ներկում, որովհետև ձուն օրինակ է աշխարհի, և, ինչպես իմաստուններն են ասում՝ դրսի կեղևը նման է երկնքին, թաղանթը՝ օդին, սպիտակուցը՝ ջրին, դեղնուցն էլ երկիրն է: Իսկ կարմիր գույնը խորհրդանշում է, որ աշխարհը գնվեց Քրիստոսի Արյամբ: Եվ մենք, կարմիր ձուն մեր ձեռքերի մեջ առնելով, հոչակում ենք մեր փրկությունը»: Ուշագրավ է, որ ձուն համարվում է կենաց ծառի, կյանքի խորհրդանիշ: Ստ. Մալխասյանցը նշում է, որ «ծառ» նշանակում է նաև «ձվի սուր ծայրերը»: Այս բացատրությունը, որ ցույց է տալիս ձվի և կենաց ծառի գաղափարական առնչությունները, վկայում է, որ Չատկական ձուն իր մեջ պարունակում է կյանքի հավերժության խորհուրդը:

Չատիկի առավոտյան մատուցվում է Ս. Պատարագից, որի ավարտից հետո տնետուն անցնելով՝ մարդիկ իրար հայտնում են Ս. Հարության ուրախաբեր ավետիսը՝ ասելով. «Քրիստոս հարյավ ի մեռելոց: Օրհնյալ է հարությունը Քրիստոսի»: Ժամերգությունից հետո, շատերը, նախապես պայմանավորված լինելով, «ողջումաղբեր» կամ «ողջումաքույր» էին դառնում, այսինքն, քահանայի օրհնությունն ստանալով, եղբայրանում ու քույրանում էին միմյանց հետ: Չատկական քույր - եղբայրությունը սրբորեն պահվում էր և խորապես հարգվում հասարակության կողմից: Նրանց միջև ամուսնությունն այնուհետև արգելվում էր: Այդ օրն ընդունված է եղել գյուղովի ախար՝ մատաղ անելը և առանց խտրականության բոլորին բաժանելը: Այս ավանդույթը նկատի առնելով՝ Չատկի կիրակին էլ ախարի է կոչվել: Լոռվա Օձուն գյուղում, մինչև ախառը

բաժանելը, բազմության առաջ մի քանի մարդ երգելով ավետում էին Քրիստոսի հարությունը՝ ավարտելով հետևյալ բարեմաղթություններով.

Օրհնվի և պահպանվի

Ձեր դաշտն ու սարը, այծն ու ոչխարը,

Կովն ու կթանը, չուրն ու գութանը,

Վարն ու վաստակը, գլուխն ու տակը,

Հանդն ու հանդստանը, արոտն ու այգեստանը,

Կալն ու ջաղացը, ցորենն ու հացը,

Ձին ու էշը, եզն ու գոմեշը,

Գառնարածը ու ոչխարարածը,

Տավարածն ու հորթարածը:

Քահանաները տիրացուների հետ Ձատկի օրը տնետուն են այցելել և տնօրհնեք արել: Տներում խոնջի վրա դրվել են թթխմոր, աղ, խունկ, հացահատիկ, ջուր և այլն, իսկ խոնջի տակը՝ քակոր, հավկիթ և այլն, որպեսզի սրանք ևս օրհնվեն ու շատանան: Մարդիկ այցելել են մտերիմների, հարազատների տները, հաշտվել են խռովածները, նույնիսկ թշնամիները:

Ձատկի օրն ընթացել է բարեկամների, հարազատների կերուխումներով, մասսայական ձվակռիվներով, ամուրի տղաների ջիլիթախաղով, դափ ու գուռնի նվագակցությամբ, հասարակական պարերով: Վերջացել է Մեծ Պասը և սկսվել Ուտիսի շրջանը: Բասենում կիրակի, երկուշաբթի, երեքշաբթի Ձատկի տոներն էին, մարդիկ աշխատանքի չէին գնում: Այդ երեք օրն էլ կեր ու խումի, խաղ ու խնդումի օրեր էին: Առավոտից մինչև ուշ երեկո գյուղում մի քանի տեղ, հատկապես կալերում ու մարագներում ձու էին խաղում: Մեջտեղ էին գալիս նաև հում, սպիտակ ձկեր: Այնպիսիները կային, որոնք խաղի ընթացքում տանում էին երեք, չորս դույլ ձու:

Երկուշաբթին, որն հաջորդում էր Ձատիկին, մեռելոց օր էր՝ բոլոր ննջեցյալների հիշատակության օրը: Մարդիկ, խմիչք և ուտելիք առած, գնացել են գերեզմանները, մոմ վառել, խունկ ծխել, ողորմաթաս խմել, գերեզմաններն օրհնել տվել, աղքատներին բերած ուտելիքից բաժին հանել: Անցյալում «մեռելոցը», մասնավորապես Ձատկի ու Սուրբ Խաչի, ոչ թե ողբի, այլ ուրախության օր էր: Շատ վայրերում այդ օրերին հենց գերեզմանատներում հացկերույթի սեղաններ էին բացվում, որոնք վեր էին ածվում տոնական խնջույքների: Խաղերը և նույնիսկ պարերը ոչ միայն արգելված չէին, այլև «մեռելոց»-ի անհրաժեշտ ծիսակարգի մեջ էին մտնում, մի տեսակ, կարծեք, իրենց ուրախությանը հաղորդակից դարձնելով սիրելի հանգուցյալներին: Այդ օրը մի հետաքրքիր սովորություն կար. քարափում, մողեսների բների առաջ շաքարի կտորներ էին դնում՝ որևէ բան խնդրելով: Եթե մողեսը շաքարի կտորը դեպի բունն էր քաշում, խնդրանքը կկատարվեր, եթե ոչ՝ չէր կատարվի:

Կանաչ – կարմիր կիրակին կամ Կրկնագատիկը բուն Ջատիկին հաջորդող կիրակին է: Դրան հաջորդում են Կանաչ, ապա Կարմիր կիրակիները, որոնք կապվում են բնության զարթոնքի, բուսականության, կյանքի պտղաբերման հետ: Այդ օրերին մարդիկ ընտանիքներով, խմբերով այցելել են մոտակա ուխտավայրերը, մատաղ են արել, պարեր, ձիարշավ, մրցություններ, հրաձգություն կազմակերպել, լարախաղացների խաղին հետևել: Ղզլարի հայերը Կանաչ կիրակի ձվերը ներկում էին կանաչ գույնով:

Ձուն բուսանախշվել է հետևյալ եղանակով.

Սոխի կեղևով ներկված ձվին սոսնձել են տարբեր տեսակի կանաչիների տերևներ: Այնուհետև մի քանի ժամ ձուն թթու թանի մեջ են պահել և հանելուց հետո սոսնձած տերևներից զգուշությամբ ազատել: Սոսնձած մասերում կարմիր գույնի նախշազարդ դաջվածք է մնացել, իսկ շուրջը թթու թանից սպիտակած է եղել: Ստացվել է տերևազարդ ձու:

Մինչ սոխի կեղևներով ձվերի ներկելը, դրանց վրա դրվել են բույսերի տերևիկներ և ցանցավոր կտորով պինդ կապել այնպես, որ հեղուկը ձվի կեղևի և տերևի արանքը չթափանցի: Խաշելուց հետո ձուն կարմրել է, իսկ տերևների տեղը սպիտակ է մնացել:

Ջատկական ձվերը փնջում էին գույնզգույն թելերով, մանր ուլունքներով, ներկում էին և նախշազարդում: Սովորաբար փնջած ձվերի բույժ ծայրում գույնզգույն թելերի փնջիկ է թողնվում, իսկ սուր ծայրում՝ նույն թելերից հյուսված պարան, որով էլ այն կախում են տան առաստաղից, ամրացնում պատի աչքի ընկնող տեղում կամ էլ հայելու առջև:

Ջատկի երգեր

Յալալի

Յալալի, Տերն հարություն է առել,
Յալալի, հավը կարմիր է ածել,
Յալալի, Պողոսն երազ է տեսել,
Յալալի, Պողոս, երազդ ի բարին,
Յալալի, շնորհավոր նոր տարի,
Յալալի, նոր տարի ու նոր բարի:
Յալալի, ախպերս ո՞ւր է, ո՞ւր է,
Յալալի, պառկել բախչան ի քուն է,
Յալալի, նըխշուն բարձը գլխուն է,
Յալալի, ջուր վերևոքն անցել է,
Յալալի, նըխշուն բարձը թրջել է,
Յալալի, ախպորս քնից հանել է:
Յալալի, ախպեր, ելի եդ քնից,

Յալալի, գինի խմի էս գավից,
Յալալի, գինին անապակ խմի:

Ճոր պար

Օր պար, ճոր պար,
Ոսկե գնդին բարեբար,
Մեծ պապ, արի գողտուկ տար,
Շատ պզտիկ է, չէ, չենք տա:

Ճոր անենք, ճոր պար անենք,
Ոսկե թախտին պար անենք,
Զատկին մենք նոր շոր կարենք,
Սա էլ մաշվի՝ նորն անենք:

Զնկլիկ

Զնկլիկ, օրոճ եմ շարե,
Զնկլիկ, գոտիս եմ կարե,
Զնկլիկ, պատը ծակեցին,
Զնկլիկ, հարսին հանեցին:
Տարան, թող տանին,
Զատկին կբերեն;

Հարսին հանին քողերով,
Զնկլիկ, կարմիր սոլիբով,
Զնկլիկ, նախշուն թաթերով,
Զնկլիկ, դեղին մոմերով:
Տարան, թող տանին,
Զատկին կբերեն;

Զատկի ասույթներ, առածներ, ոտանավորներ

Զատիկն ասել ա՝ հենց գամ, արմանաս, հենց գնամ, զարմանաս:

Կարմիր ձուն Զատկին կսագե:

Զատկե Զատիկ է, նավակատիկ է, չամչե հատիկ է:

Հավը կուտե հատիկ, հատիկ, ծով ձմեռեն կելնե Զատիկ:

Զատիկ ավելի շուտ եկավ, քան նավակատիկը:

Զատիկը թռի, մեր կովը ծնի:

Կուշտ ուտելը Զատիկի իրիկունն է:

Կարմիր ձու տուր, կարմիր օր տամ:

Զատիկը առանց ձվի չի լինի:

Զատիկից հետո կարմիր հավկիթ:

Ծաղկազարդի, Զատիկի ասացվածքներ

- ✓ Մշակ, ցանե, թող մատներեդ հորդին սերմեր լուսեղեն:
- ✓ Էս մի բուռը՝ թռչուններին, էս մի բուռը՝ մուկ, մորեխներին, էս մի բուռը՝ անցվորներին, էս մի բուռն էլ՝ բոլորին:
- ✓ Բուն Բարեկենդան մինչև Զատիկ՝ 49-ը հատիկ:
- ✓ Ակլատիզ, բոնեբիբիս, արի մեր տուն, կախվիր երթիս:
- ✓ Պաս չբոնողը Զատիկի համը չի գիտենա:
- ✓ Ակլատիզը փետելով Զատիկը շուտ չես բերի:
- ✓ Զատիկ, զատիկ, նավակատիկ, արի նստի մեր տան մոտիկ:
- ✓ Հավը կուտե հատիկ, հատիկ, ծով ձմեռեն կելնե Զատիկ:
- ✓ Զարդ, զարդ, Ծաղկազարդ, Ծաղկազարդ ու Ծառզարդար:
- ✓ Զատիկն առանց ձվի չի լինի:
- ✓ Ձմեռն անցավ, զարուն եկավ, Պասը գնաց, Ուտիսն եկավ:
- ✓ Կուշտ ուտելը Զատիկի իրիկունն է:
- ✓ Զատկեզատիկ է, նավակատիկ է, չամչե հատիկ է:
- ✓ Զատիկն ասել է. – Հենց գամ՝ արմանաս, հենց գնամ՝ զարմանաս:
- ✓ Եթե ցորենի հատը հողի մեջ չընկնի և մեռնի, ինքը մենակ կմնա: Բայց եթե մեռնի՝ շատ պտուղ կբերի:
- ✓ Քրիստոս հարեավ ի մեռելոց, օրինյալ է հարությունը Քրիստոսի, մեզ և ձեզ մեծ ավետիս:

✓ Զատիկ, Զատիկ, նավակատիկ,
Արի, նստի մեր տան մոտիկ,

Իմ հեր քե կանի ուր լաճիկ,
Իմ մեր քե կանի ուր հարսիկ,
Ես քե կուտամ իմ խաս գուլպեն,
Արի, իւեր բեր մեր տան վրեն:

✓ Հողմը փչեց ի հարավեն,
Ազատվեցին դաշտք ձյուներեն,
Բերկրություն է ամեն տողոց,
'Քրիստոս հարյավ ի մեռելոց':

Լուսնակն անուշ

Գիշեր կծիկ գլորե,
Լուսնակ լրիվ բոլորե,
Մեջ սև ամպի մոլորե:
Լուսնակն անուշ, հովն անուշ,
Ռանչպարի քունն անուշ:

Քամին սարին զղզղաց,
Բարակ անձրև շղշղաց,
Դալար տերև դողդողաց:
Լուսնակն անուշ, հովն անուշ,
Անձրևի հոտն է անուշ:

Երկար գոմը սալեցին,
Սև ձին մեջը նալեցին,
Սպիտակ ճակատ նշնեցին:
Լուսնակն անուշ, հովն անուշ,
Աղոթրանի լույսն անուշ:

Դռան առաջ հերկեցին,
Զատկի ձվեր ներկեցին,
Դրկցին ողջույն տվեցին:
Լուսնակն անուշ, հովն անուշ,
Հում կաթի պաղ սերն անուշ:

Բյուրապատիկ

Բյուրապատիկ, բյուրն պատիկ,
Ոսկե հատիկ ցորեն բշիկ,

Տա Աստված հազար Չատիկ,
Դուք լավ լինեք, շեն լինեք:
Տա ձեր սրտին Աստված անձրև,
Ձեր ամենին՝ երկար արև,
Տեր, թոն արա, թոն, թոն արա,
Գարի հացը բոլ-բոլ արա:
Բյուրապատիկն եմ, փայ կուզեմ,
Կարմիր կովի եղը կուզեմ,
Ին հավի հավկիթը կուզեմ:

Չատիկ

«Սուրբ Չատիկը Նոր տարուց ավելի մեծ տոն է, ցավոք, որ մենք այս տոնը մեծ շուքով նշելու ավանդույթը չենք պահպանում», - լրագրողների հետ հանդիպման ժամանակ կարծիք հայտնեց նկարչուհի Լուսիկ Ագուլեցին: Նրա խոսքով, Սրբ. Չատիկը բացառիկ տոն է, այն ունի իր ծիսական ծառը, ունի իր առանձնահատուկ տիկնիկները՝ Ակլատիզը և Ուտիս տատը, ունի նաև ծիսական մշակութային խաղեր: Ծիսական ծառը խորհրդանշում է անցյալը, ներկան և ապագան, այդ ծառի վրա նախկինում կախվել են ձեռքով գործած հավկիթներ:

Նկարչուհին նշեց, որ այս տոնին յուրաքանչյուր տիկին իր տանը պետք է ունենա Ակլատիզ տիկնիկը, որը նախկինում օգտագործել են որպես օրացույց, տիկնիկի վրա ամրացվել են 49 օրվա քարկտիկներ: Տիկնիկը խորհրդանշում է տան հաջողությունը: «Այսօր եթե յուրաքանչյուր կին ակլատիզ պատրաստեր իր տան համար և իր երեխային հաղորդակից դարձներ մեր ավանդույթներին, ապա մեր ծեսերի նշելու ավանդական ձևերը կպահպանվեին», - հավելեց նա:

Իսկ Ուտիս տատ տիկնիկը նախկինում եղել է յուրաքանչյուր տան խոհանոցում և համարվել է խոհանոցի տիրուհի: Յուրաքանչյուր գավառ պահպանելով Քրիստոսի հարության տոնը իր ժողովրդական ծիսակատարությունները նշել է իր գավառի ավանդույթներին համապատասխան, իր գավառային տաղերով և երգերով:

Սրբ. Չատիկ տոնը նշվում է շաբաթ օրը ժամը 5-ից հետո: Այդ օրը առավոտյան, երբ մարդիկ պետք է զոհաբերություն անեն, օրվա խորհուրդը ոչխարն է, այն նախկինում զոհաբերել են կամ անհատական կամ թաղի բնակիչներով: Յուրաքանչյուրը փոքր ինչ լումա է ներդրել և այդ գումարով ոչխար են գնել: Ոչխարը համարվել է օրվա ամենաթանկ մատաղը: Մատաղից հետո մարդիկ գնացել են եկեղեցի և մասնակցել պատարագի:

Պատարագից հետո տուն գալիս խաղացել են զատկական խաղերը՝ ձվախաղերը:

Լ. Ագուլեցու խոսքով, Սրբ. Չատիկին տոնը պատրաստել են նվիկ կերակրատեսակը, որը գավառներում ասում են սպիտակ բանջար: Նվիկը նաև ունի իր իմաստը, Մայրամ

Աստվածածինը Քրիստոսին նվիրել է բարուրել: Այդ օրը պատրաստում են նաև ուտապը կերակրատեսակը, որը ձվից ու մածունից պատրաստված խմոր է, որի մեջ լցնում են կանաչի կամ սոխով լոբի: Օրվա խորհուրդն է նաև գաթան, ինչպես նաև ձուկը, տարբեր տեսակների կանաչիները, բրնձով և չամիչով կամ ծիրանի չրով փլավը: Փլավն ունի իր խորհրդանիշը. փլավը՝ ժողովուրդն է, իսկ փլավի մեջի չամիչը կամ չիրը մեր հավատքն է: Սրբ. Ջատիկի տոնին ձուն ներկում են շաբաթ օրը երեկոյան, այն պետք է ներկել միայն կարմիր գույնով: «Պետք չէ հավկիթը ներկել գունավոր, գունավոր ներկում են Պարսկաստանում, որը խորհրդանշում է զարնան սկիզբը»: «Մեր ժողովրդական տոները շատ հետաքրքիր են իրենց գաղափարախոսությամբ, ուղղակի դրանք պետք է ամեն ինչ անենք, որ պահպանվեն», - հավելեց Լուսիկ Ագուլեցին:

Հայ առաքելական եկեղեցին մայիսի 8-ին տոնելու է Աշխարհամատրան կիրակին կամ ինչպես անվանում են՝ Կանաչ կիրակին:

Ինչպես Մեծ Պահքի սկզբից մինչև Ջատիկը յուրաքանչյուր կիրակի իր խորհուրդն ունի, այնպես էլ Ս. Ջատիկին հաջորդող կիրակիներն ունեն իրենց

խորհուրդները: Ջատիկին հաջորդում են՝ Կրկնագատիկը (Նոր կիրակի),

Աշխարհամատրան կիրակի (Կանաչ կիրակի), Կարմիր կիրակի, Տոն Երևման Ս. Խաչի՝ մինչև Համբարձումը, ապա Երկրորդ Ծաղկագարդը և Հոգեգալուստը:

Ըստ Հայ առաքելական եկեղեցու՝ Հիսուս Քրիստոսի Հարության՝ Սր. Ջատիկին հաջորդող երրորդ կիրակին կոչվում է Աշխարհամատրան կիրակի: Տոնն այսպես է անվանվել ի հիշատակ Երուսաղեմի առաջին եկեղեցու հիմնադրման: Այս եկեղեցին Սիոնի Վերնատունն է համարվում, որտեղ Հիսուս Քրիստոսը հաստատեց հաղորդության խորհուրդը:

Աշխարհամատրոն նշանակում է քրիստոնյաների մատուռը: Առաքյալների կողմից հիմնված առաջին եկեղեցին եղավ Սիոնի Վերնատունը, ուր կատարվեց Վերջին ընթրիքը, ոտնվայի արարողությունը, և որտեղ Քրիստոս Հարությունից հետո հայտնվեց իր աշակերտներին՝ հաստատելով նրանց հավատքը:

Աշխարհամատրան կիրակին կոչվում է նաև Կանաչ կիրակի, որն ըստ Մաղաքիա արք. Օրմանյանի, տոնի ժողովրդական անվանումն է՝ կապված բնության, զարնանային զարթոնքի հետ: Եվ պատահական չէ, որ այս օրը ձուն ներկում էին կանաչ գույնով:

Ծիսական տոնացույց

Ջատիկի չորրորդ կիրակին կոչվում է Կարմիր կիրակի: Կարմիրը Քրիստոսի եկեղեցու և հավատի համար մարտիրոսացած նահատակների արյան խորհրդանիշն է:

Քրիստոնեության վաղ շրջանում, երբ քրիստոնյաները դաժան հալածանքների էին ենթարկվում, շատերը գերադասեցին մեռնել, քան դավաճանել հավատի այն

սկզբունքներին, որ մարդկությանն ավանդել էր մարդացյալ Աստված՝ Քրիստոս: «Տիրոջ աչքում հարգելի է մահն իր սրբերի» (Սաղմ. 115:15): Սակայն այսօր նահատակության անհրաժեշտություն չկա, և արյուն թափելը, մահը, պայքարն ու հաղթանակն այլ իմաստ

են ձեռք բերել՝ ընդդեմ մեղքի ու չարիքի: «Չլինի թե հոգնեք և հուսալքվեք, դուք, որ կովի մեջ դեռ արյուն թափելու չափ չհակառակվեցիք մեղքին», - ասում է Պողոս առաքյալը(Եբր. 12:3-4) եւ իբրեւ պատգամ բոլոր քրիստոնյաներին խրատում. «Նա, որ մեռավ, մեղքի համար մեռավ մեկընդմիջտ, եւ նա, որ կենդանի է, կենդանի է Աստծո համար: Նույնպես եւ դուք ձեզ մեռած համարեցեք մեղքի համար, բայց կենդանի՝ Աստծո համար, մեր Տեր Հիսուս Քրիստոսով» Հռոմ. 6:10-11):

Կարմիր կիրակին կազմում է գատկական տոնական հանդիսությունների շարունակությունը: Բնութագրվում է ծիսական ուտեստով (կարմիր, կանաչ ձվեր, փլավ և այլն), ուխտագնացությամբ, մատաղով:

Հավանաբար սա ևս բնության հետ կապ ունեցող մի բան է, քանի որ Կանաչ և Կարմիր կիրակիներին եկեղեցում սովորություն էր այդ գույները գործածել, ասենք՝ եկեղեցու վարագույրը, քահանայի, դպիրների ու սարկավագների զգեստները, Ս. Սեդանի սփռոցները, զանազան այլ իրեր:

Հետաքրքիր է, որ ժողովրդական լեզվում կանաչ-կարմիր նշանակում է նաև ծիածան:

Սահակ վարդապետ Ամատունին իր «Հայոց բառ ու բան» բառարանում գրում է.

«Աղեղնակ, Անեղնակ, Կանաչ ու Կարմիր Աղեղն, ծիածան: Ծիածանի գոտին՝ որ ամպ ու անձրև օրերում կամարածն երևում է երկնքի երեսին: Ծիածանը, որին կոչում են կանաչ ու կարմիր՝ Աստծո գոտին է» (Արտակ Արք. Մանուկյան, «Հայ եկեղեցու տոները», էջ 154):

«Հին ժամանակներում, պսակի արարողության ընթացքում կանաչ-կարմիր ժապավեններ էին կապում փեսայի և հարսի վրա, իբրև խորհրդանիշ պտղաբերության: Կանաչ-կարմիր կապել նշանակում է իրար հետ պսակվել: Կարմիր կանչել՝ հարսանիքի ժամանակ փեսայի համար դրամ հավաքել, կարմրականչ անել՝ հյուրասիրության հրավեր կատարել», - շարունակում է հեղինակը:

Կարմիր գույնը ընդհանրապես պայքարի նշանն է, խորհրդանիշը կյանքի, կյանքի համար պայքարի ու հաղթանակի: Հաղթանակ քրիստոնեական ոգու, բայց հատկապես հաղթանակ քրիստոնեական ըմբռնումի: Պայքար իր տեղը, դիրքը և հավասարակշռությունը պահելու համար: Պայքար՝ ունենալու համար այն անհրաժեշտ գործությունն ու ուժը, որով քրիստոնյան կկարողանա «զամենայն նետս մուխս չարին շիջուցանել», այսինքն՝ պայքարել այն ապականիչ ուժերի դեմ, որոնք սպառնում են մեր հոգևոր կյանքը խաթարել, տկարացնել կամ սպանել:

Քրիստոնյա լինելու համար եռանդ և մարտական ազնիվ ոգի է պետք ունենալ, այն պայքարելու տրամադրությունից զուրկ մարդու գործ չէ: Հարկավոր է կենդանի ու ապրող հավատք, բուռն ներքին պայքար՝ հին կյանքի կուտակված մոլություններից ազատվելու համար:

Կարմիր կիրակին քրիստոնեական քաջության հիշեցման օր է, իսկ քաջությունը հիմնական կետն է քրիստոնեական առաքինությունների մեջ: Ուրեմն՝ Կարմիր կիրակին հիշեցում է, որ քրիստոնեական կյանքը պայքար է վատ և տգեղ երևույթների դեմ:

Աղբյուրը՝ Արտակ Արք. Մանուկյան, «Հայ եկեղեցու տոները»

Հովսեփ ավագ քահանա Հակոբյան, «Կարմիր կիրակի»

Շնորհք Պատրիարք Գալուստյան, «Գունագեղ Կիրակիներ»